

Etika v sociálnej antropológii/etnológii

workshop

Slovenskej asociácie sociálnych
antropológov

Návrh tematických okruhov pre Etický kódex SASA

Vypracovala Komisia pre etiku SASA na základe:

- *Statements on Ethics, Principles of Professional Responsibility*, Council of American Anthropological Association, 1971
<http://www.aaanet.org/stmts/ethstmnt.htm>
- *Ethical Guidelines for Good Research Practice*, Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth, 1999
<http://www.theasa.org/ethics/guidelines.htm>

Návrh tematických okruhov pre Etický kódex SASA

- Vzťah k účastníkom výskumu
- Zodpovednosť voči vedeckej komunite
- Etika a vyučovací proces
- Vzťah k vládnym a politickým orgánom
- Vzťah k sponzorom a zamestnávateľom
- Zodpovednosť voči verejnosti
- Pôsobnosť Etického kódexu a úlohy Komisie pre etiku SASA

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana informátorov ako prvoradá

- Povinnosť výskumníka dbať na fyzickú, sociálnu a psychickú ochranu účastníkov výskumu a prostredia, v ktorom žijú
- uprednostnenie ochrany informátorov v situácii, keď nastáva konflikt medzi výskumným zámerom a možným porušením ochrany účastníkov výskumu alebo ich prostredia

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Súhlas s výskumom a publikáciou dát

Získanie súhlasu nie je jednorázový akt, ale neustály proces vyjednávania počas výskumu.

- informovanie účastníkov výskumu
- súhlas s používaním záznamovej techniky

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Súhlas s výskumom a publikáciou dát

- Súhlas získaný po skončení výskumu, nie je platným súhlasom.
- Súhlas nesmie byť získaný pod nátlakom (zamestnávateľa, vlády, iných inštitúcií).

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Predvídanie a zváženie dôsledkov

- Antropológ by mal predvídať dôsledky výskumu a informovať účastníkov o možných rizikách.
- Súhlas informátorov nezavaruje antropológa zodpovednosti predvídať ako krátkodobé tak i dlhodobé možné škody, spôsobené výskumom.
- V mimoriadne citlivých prípadoch zvážiť upustenie od publikácie dát alebo od celého výskumu.

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana informátora a výskumníka v zákonoch

- Zákon 428/2002 Zb. zákonov o ochrane osobných údajov
- Zákon 40/1964 o ochrane osobnosti Občianskeho zákonníka, Hlava prvá, §§ 11 – 16.

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana údajov

Vymedzenie pojmu „osobné údaje“ (zákon 428/2002 Zb.z., 1. časť, § 3 :

„Osobnými údajmi sú údaje týkajúce sa určenej alebo určiteľnej fyzickej osoby, pričom takou osobou je osoba, ktorú možno určiť priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora alebo na základe jednej či viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú, fyziologickú, psychickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu.“

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Získavanie osobných údajov

zákon 428/2002 Zb.z., Druhá časť, Prvá hlava, § 10

(1) Prevádzkovateľ, ktorý mieni získať od dotknutej osoby jej osobné údaje, je povinný najneskôr pri ich získavaní informovať dotknutú osobu a bez vyzvania jej vopred oznámiť

- a) názov a sídlo alebo trvalý pobyt prevádzkovateľa;
- b) účel spracúvania osobných údajov
- c) informovať respondenta o dobrovoľnosti poskytnúť osobné údaje
- d) informovať respondenta o tretích stranách, ak sa predpokladá alebo je zrejmé, že im budú osobné údaje poskytnuté,
- e) okruh príjemcov
- f) formu zverejnenia, ak majú byť osobné údaje zverejnené,
- g) tretie krajiny, ak sa predpokladá alebo je zrejmé, že sa do týchto krajín uskutoční prenos osobných údajov,
- h) poučenie o existencii práv dotknutej osoby.

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana údajov

Informácie podľa odseku 1 **netreba dotknutej osobe oznamovať** ak sú spracúvané osobné údaje určené na [...] ako aj na **historický výskum alebo vedecký výskum a vývoj** [...]

Ďalšie spracúvanie zhromaždených osobných údajov **na historické, vedecké** alebo štatistické účely **sa nepovažuje za nezlučiteľné s pôvodným účelom spracúvania vymedzeným v súlade s odsekom 1 písm. a)** alebo ustanoveným podľa odseku 2 prvej vety.

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana údajov

Po skončení pôvodného účelu spracúvania je prípustné zhromaždené osobné údaje ďalej spracúvať v nevyhnutnom rozsahu na historické, vedecké alebo štatistické účely len vtedy, ak prevádzkovateľ:

- a) zaručí, že spracúvané osobné údaje nepoužije v rozpore s oprávnenými záujmami dotknutej osoby a svojím konaním nebude neoprávnene zasahovať do práva na ochranu jej osobnosti a súkromia,
- b) takéto osobné údaje náležite označí a anonymizuje ihneď, ako to bude možné alebo zlikviduje, keď sa stanú nepotrebnými.

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

§ 7 Súhlas dotknutej osoby (1. hlava)

- (1) Osobné údaje možno spracúvať len so súhlasom dotknutej osoby, ak tento zákon neustanovuje inak.
- (2) Ak prevádzkovateľ spracúva osobné údaje na základe súhlasu dotknutej osoby, je povinný v prípade pochybností preukázať úradu kedykoľvek na jeho žiadosť, že súhlasom disponuje. Súhlas sa preukazuje zvukovým alebo zvukovo-obrazovým záznamom alebo čestným vyhlásením

Vzt'ah výskumníka k účastníkom výskumu

Ochrana osobnosti

zákon (40/1964 Občianskeho zákonníka)

§ 11

1. § 11 Občan má právo na ochranu svojej osobnosti, predovšetkým života a zdravia, občianskej cti, svojho mena a prejavov osobnej povahy. Občianskoprávna ochrana jednotlivých hodnôt nie je obmedzená iba na hodnoty, ktoré sú ako príklad uvedené v zákone.
2. § 12 Písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky a zvukové záznamy týkajúce sa občana alebo jeho prejavov osobnej povahy môžu byť použité len s jeho zvoľením (tzv. **súhlas dotknutej osoby**). Primeraným spôsobom môžu byť použité pre vedecké a umelecké účely, pre tlačové, filmové, rozhlasové a televízne spracovanie **bez jeho súhlasu**. Takéto použitie však nesmie byť v rozpore s oprávnenými záujmami občana.
3. § 15 Po smrti respondentu pripadá právo na ochranu jeho osobnosti manželskému partnerovi, deťom či rodičom.

Záznamy, archivácia a šírenie dát

- Zodpovednosť voči verejnosti vs. Zodpovednosť voči informátorovi
- Aplikovaná antropológia: zodpovednosť voči zamestnávateľom – prihliadanie na dôsledky
- Zabezpečenie ochrany informátorov pri archivácii a prístupe k dátam.
- Otázka autorských práv: zodpovednosť voči informátorom a legislatíva
- Zaznamenávanie údajov: súhlas informátorov a ich oboznámenie s detailmi

Výskum na internete

Antropologický výskum na internete nastoľuje nové otázky, ktoré súvisia s interakciou v špecifickom kontexte a vyžadujú starostlivé zváženie vhodného správania výskumníka – či už súvisia s legislatívou alebo nie.

Problémy etiky výskumu na internete sú vo väčšine prípadov podobné problémom klasického výskumu, no niektoré z nich vyžadujú odlišné riešenie vďaka špecifikám internetovej komunikácie.

Výskum na internete

Dokument “**Ethical and Legal Aspects of Human Subjects Research in Cyberspace**”

<http://www.aaas.org/spp/dspp/sfrr/projects/intres/main.htm>

- American Association for the Advancement of Science (AAAS)
- The Office for Protection from Research Risks (OPRR)

Hlavné princípy: autonómia, prínos, spravodlivosť

Výskum na internete

Kritika modelu *Human Subjects Research on the Internet*, ktorý kopíruje etiku „klasického“ antropologického výskumu:

Internet nie je virtuálny priestor, v ktorom môžeme pozorovať ľudských aktérov: je to heterogénny súbor rozličných médií, ktorý sprostredkováva množstvo rozmanitých výrokov týchto aktérov.

Redukovanie týchto prejavov na jeden homogénny celok „kyberpriestoru“ stotožňuje užívateľa internetu s jeho výrokmí. Má teda dôležité implikácie pre etiku výskumu a v konečnom dôsledku môže viesť ku kontraproduktívnym postupom

Výskum na internete

Pri prijatí rozhodnutí sú dôležité nasledujúce momenty:

- Pluralita možných etických postupov vzhľadom na konkrétny kontext (fórum, chat, e-mail, druhy týchto spôsobov komunikácií)
- Vedomie toho, že prostredie výskumu je multi-kultúrne a verejné v oveľa väčšej miere než „reálne“ prostredie

Výskum na internete

Príklady:

- Prostredie – očakávania vhodného správanía
- Súhlas informátora
- Legislatíva
- Dôsledky výskumu

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

Výskumník je členom vedeckej komunity, je takto vnímaný verejnosťou, prichádza do kontaktu so svojimi kolegami, voči ktorým má istú morálnu zodpovednosť.

Nesie zodpovednosť za reputáciu disciplíny, mal by konať tak, aby nenarušil dôveru verejnosti.

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

Etické správanie v teréne

- dodržiavanie pravidiel etického výskumu
- neetickým správaním môže výskumník znemožniť výskumy svojím nasledovníkom a vyvolať nedôveru k celej antropologickej/etnologickej (vedeckej) komunite

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

Etické správanie voči kolegom

- manipulácie s dátami (fabrikácia, falzifikácia, plagiátorstvo) narúšajú dôveru verejnosti k vedeckej komunite aj dôveru vo vnútri komunity
- nebezpečenstvo nevedomých manipulácií s dátami (napr. za účelom ochrany informátorov)

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

Využívanie výsledkov vedeckého výskumu a ďalšie šírenie dát

- Zabezpečenie šírenia výsledkov v rámci komunity – poskytnutie dát kolegom, archivácia, prístup k dátam
- Ochrana informátora – rešpektovanie anonymity informátora, dôvernosti dát – prípadné zničenie dát, ak sú ohrození účastníci výskumu

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

Vzťah ku kolegom v krajine, v ktorej sa koná výskum

- Kontakt a konzultácie s nimi
- Ak je možné, zapojiť ich do projektu
- Prístupnosť výsledkov – preklad do miestneho jazyka
- Zážiť možné dôsledky zverejnenia pre účastníkov výskumu a miestnych kolegov

Zodpovednosť voči vedeckej komunite

**Spolupráca s kolegami z iných disciplín,
asistentmi, študentmi, administratívnymi
pracovníkmi**

- **Zodpovednosť za nich – ich etické správanie**
- **Zodpovednosť voči nim – vyjasnenie rolí,
kompetencií, práv, povinností, atď.**

Etika a vyučovací proces

Vzťah učiteľ študent

- konanie zabraňujúce akejkoľvek diskriminácie študentov (aj a najmä preventívne)
- zodpovedný prístup k oblasti svojej práce pri vyučovaní a to najmä pri aktualizácii najnovších poznatkov a pri vedení a konzultáciách študentských záverečných prác
- kladenie reálnych nárokov na študenta
- zodpovedný prístup pri plnení cieľov projektov záverečných prác (pravidelné stretnutia, zodpovedná práca pri konzultácii textov a pod.)

Etika a vyučovací proces

Vyučovanie etiky

- diskusia o etických otázkach v každej fáze vedenia práce
- riešenie etických problémov a dilem ako súčasť výučby

Etika a vyučovací proces

Spolupráca so študentmi – študent ako kolega

- konanie vylučujúce využívanie študentov na účely vykonávania zberu dát pre osobné projekty, výučbu predmetov a pod.
- vyjasniť a dať najavo svoje vlastné etické pozície (zvláštny dôraz pri delení úloh a práce pri projekte)
- brať do úvahy etické pozície spolupracovníkov
- jasne a zreteľne ohodnotiť prácu študenta na projekte, podiel na publikácii, spoluautorstve a prístupe k dátam

Vzťah k vládnym a politickým orgánom

- Deklarovanie čestného a otvoreného vystupovania voči vláde, spoločnosti
- Nenechať sa dotlačiť k porušovaniu etických a profesionálnych zásad
- Nevykonávať tajnú misiu
- Možnosť kontrolovať / dohliadať na využitie výsledkov výskumu vládnymi inštitúciami
- Právne a administratívne obmedzenia
- Ochrana informátorov / vo vzťahu k vládnym a politickým inštitúciám
- Ochrana antropológov

Vzt'ah k sponzorom a zamestnávateľom

- Vyjasniť si práva a povinnosti, ktoré vyplývajú zo vzájomného vzťahu výskumník – sponzor/zamestnávateľ/objednávateľ
- Objasniť im záväzky výskumníka vyplývajúce z pravidiel etického výskumu
- Nebezpečenstvo konfliktu záujmov (sponzor – účastníci výskumu)
- otvorenie informovať sponzorov o kvalifikácii výskumníka, výhod a nevýhod metód výskumu, limitov dát – neskrývať prekážky výskumu
- Vymedzenie kontroly nad výskumným projektom a jeho výsledkami – podľa potreby aj písomné

Zodpovednosť voči verejnosti

- Sprístupnenie pravdivých výsledkov
- Ohľad na politické dôsledky tvrdení
- Dbať na správne pochopenie zo strany verejnosti
- Pravdivé informácie o pôvode dát, limitoch vysvetlení
- Pravdivé informácie o ovplyvnení filozofickými a politickými smermi

Pôsobnosť Etického kódexu SASA a úloha Komisie pre etiku SASA

Treba si uvedomiť limity dosahu EK:

- SASA nemá donucovacie prostriedky – nemôže ľudí nútiť konať eticky, môže etiku len propagovať
- dosah len na vlastných členov
- vylúčenie zo SASA – jediná možná sankcia za vážne porušovanie
- Etické kódexy formulujú základné zásady - neriešia individuálne prípady

Pôsobnosť Etického kódexu SASA a úloha Komisie pre etiku SASA

Etický kódex SASA - ako súbor usmernení

Porušenie etických zásad môže byť nevedomé – spôsobené nedostatkom informácií, skúseností, komplikovanosťou situácií.

Pôsobnosť Etického kódexu SASA a úloha Komisie pre etiku SASA

Úlohy Komisie pre etiku SASA

Prispieť k budovaniu vedeckej komunity, ktorá si bude vedomá etických zásad

- Šírenie informácií o etických zásadách
- Pomoc a usmernenia pri riešení etických problémov
- Posudzovanie etickej stránky projektov podporovaných SASA
- Stanoviská k neetickému správaniu

Pôsobnosť Etického kódexu SASA a úloha Komisie pre etiku SASA

Komisia pre etiku a posudzovanie
neetického konania

- Procedúra podávania podnetov
- Procedúra ich riešenia
- Závery – stanoviská, odporúčania,
usmernenia (sankcie?)